

ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2015 - Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ – 25 ΜΑΪΟΥ 2015
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ: ΒΕΒΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗ, ΣΙΧΛΙΜΙΡΗ ΣΤΑΣΙΝΗ,
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΑΣΩ, ΘΕΟΧΑΡΗ ΘΕΟΔΟΣΙΑ, ΚΟΛΙΑΛΗΣ ΘΑΝΟΣ,
ΜΑΤΖΟΡΑΚΗ ΣΠΑΡΤΗ, ΜΗΛΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΤΣΟΥΡΑ ΣΟΦΙΑ,
ΠΕΤΡΟΥΤΣΟΥ ΒΙΟΛΕΤΤΑ

A. 1. Έτσι λοιπόν προετοιμασμένοι στην αρχή οι άνθρωποι κατοικούσαν σποραδικά, πόλεις όμως δεν υπήρχαν· χάνονταν λοιπόν από τα θηρία επειδή από κάθε άποψη ήταν πιο αδύναμοι από αυτά, και οι τεχνικές γνώσεις ήταν γι' αυτούς ικανοποιητική (αρκετή) βοήθεια για την ανεύρεση της τροφής, όμως για τον πόλεμο εναντίον των θηρίων ανεπαρκής – γιατί την πολιτική τέχνη ακόμα δεν κατείχαν, της οποίας μέρος είναι η πολεμική – αναζητούσαν λοιπόν να συγκεντρώνονται και να σώζονται χτίζοντας πόλεις· κάθε φορά λοιπόν που (όταν) συγκεντρώνονταν, αδικούσαν ο ένας τον άλλον επειδή πράγματι δεν κατείχαν την πολιτική τέχνη, με αποτέλεσμα (ώστε) πάλι επειδή διασκορπίζονταν καταστρέφονταν. Ο Δίας λοιπόν επειδή φοβήθηκε για το γένος μας μήπως καταστραφεί όλο (ολοκληρωτικά), στέλνει τον Ερμή που (για να) φέρνει στους ανθρώπους την ηθική συνείδηση (σεβασμό) και τη δικαιοσύνη, για να είναι και τάξη (στολίδια) των πόλεων και συνεκτικοί δεσμοί φιλίας.

B. 1. «ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας»:

Η προσφορά της φωτιάς του Ηφαίστου και της έντεχνης σοφίας της Αθηνάς στους ανθρώπους με την αυτοθυσία του Προμηθέα αποτελούν θεϊκό μερίδιο για τους ανθρώπους. Είναι θεϊκό γιατί το κατείχαν ως τότε μόνο οι θεοί, οι άνθρωποι το απέκτησαν με τη θεϊκή παρέμβαση του Προμηθέα, και επιτρέποντας στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό, του επέτρεψε να αναγνωρίσει την ύπαρξη των θεών. Γι' αυτό και η πρώτη και άμεση συνέπεια του δώρου της φωτιάς, κατά τον Πρωταγόρα, είναι ακριβώς η εμφάνιση της θρησκείας.

Ο Πρωταγόρας, μέσω του μύθου, μας δίνει μάλιστα τη δική του ερμηνεία για τη γένεση της θρησκείας: ο άνθρωπος πήρε μερίδιο από τη θεία μοίρα, δηλαδή τη φωτιά. Μέσω αυτού του μεριδίου συγγένεψε με τους θεούς και συνειδητοποίησε την ανωτερότητά του σε σχέση με τα άλλα θνητά γένη. Αφού πίστεψε στους θεούς, οργάνωσε τελετουργίες και κατασκεύασε βωμούς και αγάλματα.

B. 2. Σύμφωνα με το απόσπασμα, είδαμε ότι οι άνθρωποι με την «έντεχνον σοφίαν σύν πυρί», δημιουργήσαν θρησκεία και διαμόρφωσαν τον έναρθρο λόγο και στη συνέχεια ανέπτυξαν τις τέχνες (οἰκήσεις καὶ ἐσθήτας ... ἡὔρετο). Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως η σειρά με την οποία αναφέρονται οι πολιτισμικές κατακτήσεις του ανθρώπου στο στάδιο του Προμηθέα είναι αξιολογική κατιούσας κλίμακας.

Προτάσσεται δηλαδή η θρησκεία και η γλώσσα (πνευματικός πολιτισμός) και ακολουθεί η ανάπτυξη των τεχνών (υλικός πολιτισμός). Γι' αυτό και τα επιρρήματα «πρῶτον» και «ἔπειτα» λαμβάνουν αξιολογική και όχι χρονική ερμηνεία.

Στη αρχή οι άνθρωποι κατοικούσαν διασκορπισμένοι («σποράδην») χωρίς να εντάσσονται σε κάποια οργανωμένη κοινότητα. Ωστόσο, στο στάδιο αυτό της «φυσικής κατάστασης» του ανθρώπου, η ευφυΐα και η κατοχή της φωτιάς (η δημιουργική τέχνη, δηλαδή η τέχνη των δημιουργών, των τεχνιτών [δῆμος + ἔργον]) δεν τον εξασφάλιζαν από τα ζώα που τα είχε ανταγωνιστές, γιατί δεν διέθετε κανένα έμφυτο και πολύπλοκο σύστημα ενστίκτων, αλλά αντίθετα έπασχε από σωματική κατωτερότητα. Για να επιβιώσουν λοιπόν οι άνθρωποι έπρεπε να συγκροτήσουν κοινωνίες. Η συμβατική όμως συμβίωση των ανθρώπων σε κοινωνίες για την αντιμετώπιση του φόβου των θηρίων δεν μπορούσε να έχει διάρκεια γιατί οι άνθρωποι δεν κατείχαν το κυριότερο: την πολιτική τέχνη, την τέχνη της πολιτικής οργάνωσης. Επομένως δεν κατείχαν και την πολεμική τέχνη, η ανάπτυξη της οποίας προϋποθέτει πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες. Οι άνθρωποι λοιπόν ζούσαν σε ημιάγρια κατάσταση και αλληλοσπαράζονταν χωρίς αντίληψη δικαίου και ηθικής.

Γι' αυτό και ο Δίας, ύψιστος ρυθμιστής των ανθρώπινων πραγμάτων και καταστάσεων, φοβούμενος μήπως αυτοκαταστραφεί το ανθρώπινο γένος, έστειλε τον Ερμή να δώσει στους ανθρώπους την Αἰδῶ (= ηθική συνείδηση) και τη Δίκη (= συναίσθημα δικαιοσύνης), στοιχεία που αποτελούν τη βάση της πολιτικής οργάνωσης, με σκοπό να επικρατήσει η τάξη και η αρμονία στις πόλεις ώστε να αποφευχθεί η αλληλοεξόντωση των ανθρώπων. Αξίζει εδώ να σημειωθεί και η ερμηνεία των όρων. Αἰδῶς είναι η ντροπή, η συναίσθηση της τιμής και της φιλοτιμίας, ο σεβασμός, ὅ,τι προκαλεί σεβασμό. Πρόκειται γενικά για το αίσθημα της ντροπής μπροστά σε κάθε απρεπή πράξη και ταυτόχρονα για το αίσθημα της τιμής που δεν μας επιτρέπει να κάνουμε πίσω μπροστά στο επιβαλλόμενο χρέος μας. Με τον όρο Δίκη ο Πρωταγόρας αναφέρεται στο αίσθημα δικαιοσύνης, στην έμφυτη αντίληψη για το δίκαιο, στο σύνολο των γραπτών και άγραφων νόμων που διέπουν την οργάνωση και λειτουργία μιας κοινωνίας. Σε κοινωνικό-συλλογικό επίπεδο λοιπόν η Αἰδῶς και η Δίκη διασφαλίζουν την ισονομία των πολιτών και την εύρυθμη κοινωνική λειτουργία, ενώ σε ατομικό επίπεδο απαλλάσσουν τον άνθρωπο από τα κατώτερα πάθη και ένστικτα, καλλιεργούν και αναπτύσσουν την ηθική του. Ο Δίας όμως έδωσε ρητή εντολή τα δώρα αυτά (Αἰδῶς και Δίκη) να μην περιοριστούν (όπως για παράδειγμα η ιατρική τέχνη) σε λίγους ειδικούς, αλλά να κατανεμηθούν σε όλους, αφού η πολιτική συνύπαρξη είναι αδύνατη σε κάθε άλλη βάση.

Γι' αυτό και κάνει χρήση της προστακτικής (μετεχόντων) και της επανάληψης (ἐπί πάντας, πάντες) για να τονιστεί η αναγκαιότητα καθολικής συμμετοχής στα παραπάνω στοιχεία. Αξίζει να σημειωθεί πως η διπλή θεϊκή παρέμβαση είναι απαραίτητη, καθώς οι τέχνες αφήνουν τον άνθρωπο έκθετο στην απειλή ολοκληρωτικού αφανισμού. Η παρέμβαση, λοιπόν, του Δία διασφαλίζει τη σωτηρία του ανθρώπινου γένους και την εύρυθμη κοινωνική λειτουργία. Γι' αυτό η Αιδώς και η Δίκη χαρακτηρίζονται ως συνεκτικοί δεσμοί φιλίας, γιατί συγκροτούν την τάξη στην πολιτική κοινωνία. Αξίζει να σημειωθεί πως η «φιλία» σύμφωνα με τον Εμπεδοκλή μαζί με το «νεῖκος» αποτελούν τις δυνάμεις που είτε συνενώνουν είτε διαχωρίζουν τα τέσσερα βασικά στοιχεία, δημιουργώντας την ποικιλία του σύμπαντος.

Β. 3. Είδαμε από το πρωτότυπο κείμενο πως ο Δίας επεδίωξε τα αισθήματα της Αιδούς και της Δίκης να δοθούν σε όλους· ωστόσο, από την άλλη μεριά, ούτε και ο Δίας δεν μπορεί να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους, γιατί δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής φύσης του ανθρώπου. Γι' αυτό προσθέτει ότι όποιος αποδειχτεί ανίκανος να τις αποκτήσει, πρέπει να θανατώνεται ως αρρώστια στο σώμα της πολιτείας. Η τελευταία αυτή ρήτρα επιβεβαιώνει ότι οι δύο αρετές συνδέονται με τη δημόσια σωτηρία.

Δόθηκαν, όπως είδαμε, ως πρότυπα, ως έννοιες που οι άνθρωποι θα κατακτήσουν με τη λογική και τον προσωπικό τους αγώνα. Η Αιδώς και η Δίκη άλλωστε αποτελούν το υπόβαθρο της πολιτικής αρετής και όχι την αρετή αυτή καθαυτή ολοκληρωμένη. Το υπόβαθρο, λοιπόν, αυτό είναι επιδεκτικό ανάπτυξης και βελτίωσης μέσα από τη διδασκαλία, την επιμέλεια και την άσκηση, γεγονός που αποδεικνύει ότι η αρετή είναι διδακτή.

Στο μεταφρασμένο απόσπασμα ο Πρωταγόρας αναφέρεται στο σύνολο των ποινών που επιβάλλει η αθηναϊκή πολιτεία στους πολίτες που δε συμμορφώνονται με τους κανόνες της αρετής («θάνατο, εξορία, δήμευση περιουσίας και συνολική καταστροφή του οἴκου»). Αξίζει να σημειωθεί πως η εξορία ήταν εκείνη την εποχή, ιδιαίτερα ατιμωτική τιμωρία. Αποτελούσε, δηλαδή, ένα είδος ηθικού θανάτου, αφού για τον πολίτη της πόλης – κράτους η ζωή είχε αξία μόνο μέσα στα όρια της πόλης και μέσα από την ενεργό συμμετοχή του στα κοινά (εδώ μπορεί να γραφεί και το σχολικό σχόλιο οἶκος).

Σύμφωνα, λοιπόν, με το σοφιστή, ο οποίος χρησιμοποιεί εδώ το συλλογισμό «ἐκ τοῦ ἐλάσσονος πρὸς τό μείζον». Εφόσον τα παιδιά των «αγαθών ανδρών» εφόσον διδάσκονται ασήμαντα πράγματα, η άγνοια των οποίων δεν επιφέρει επιπτώσεις, θα ήταν παράλογο να μην διδάσκονται την αρετή, που η άγνοια και η αμέλεια γι' αυτή επιφέρει τις αυστηρές ποινές που αναφέραμε.

B. 4. α. Σωστό

β. Λάθος

γ. Λάθος

δ. Σωστό

ε. Λάθος *

* Σύμφωνα με την ύλη της εισαγωγής (σελ. 50 του σχολικού βιβλίου - τελευταία παράγραφος) δεν διατυπώνεται κάποιο οριστικό συμπέρασμα για το αν η αρετή είναι διδακτή. Οποιαδήποτε διαφορετική απάντηση διατυπώνεται σε σημείο εκτός ύλης της εισαγωγής του σχολικού βιβλίου.

B. 5. λοχαγός: ἄγοντα, συναγωγοί

ἀγαλλίασις: ἀγάλματα

θρέψις: τροφάς, τροφήν

βαθμής: βωμούς

ἄφιξις: ἱκανή, ἱκανός

ὀχυρός: μετέσχε, εἶχον, ἔχοντες, ἔχων, μετεχόντων, μετέχοιεν, μετέχειν

διάδημα: ὑποδέσεις, δεσμοί

νεογνός: συγγένειαν, γένει, γένοιτο

ὀλέθριος: ἀπώλλυντο, ἀπόλοιτο

δεισιδαίμων: δείσας

Γ. 1. Τα ναυτικά, λοιπόν, των Ελλήνων ήταν βέβαια τέτοια, και τα παλιά και αυτά που έγιναν αργότερα (δηλαδή τα μεταγενέστερα). Όμως, απέκτησαν από την άλλη πολύ μεγάλη δύναμη αυτοί που έστρεψαν την προσοχή τους / αυτοί που στράφηκαν σ' αυτά και επειδή κέρδιζαν χρήματα και επειδή εξουσίαζαν άλλους · γιατί κάνοντας θαλάσσιες επιθέσεις στα νησιά τα υπέτασσαν και κυρίως όσοι τυχόν δεν είχαν αυτόαρκη χώρα. Όμως κανένας πόλεμος δεν έγινε στη στεριά / χερσαίος, απ' όπου / απ' τον οποίο προστέθηκε και δύναμη σε κάποιους. Όλοι όμως οι πόλεμοι, όσοι βέβαια έγιναν, διεξάγονταν από τον κάθε λαό ενάντια σε γείτονές τους και οι Έλληνες δεν έκαναν εκστρατείες έξω από την πατρίδα τους πολύ μακριά από τη χώρα τους για να υποτάσσουν άλλους (ή άλλες χώρες) · γιατί δεν είχαν συμμαχήσει με τις δυνατότερες / μεγαλύτερες πόλεις ως υπήκοοι**, ούτε πάλι οι ίδιοι έκαναν κοινές εκστρατείες ως ισότιμοι (σύμμαχοι).

** ή ώστε να είναι υπήκοοί τους

Γ. 2. ἔσται

ἐλάττωσι(ν)
πρόσχωμεν
ἐπιπλεῖτε
κατεστράφθω
μάλα
(ῶ) διαρκές
(ταῖς) ἐκδήμοις
οὐδεμιᾶς
ἐξελθεῖν

Γ. 3. α.

- **τά ναυτικά:** Υποκείμενο του ρήματος «ἦν», αττική σύνταξη.
- **αὐτοῖς:** Αντικείμενο στην επιθετική μετοχή οἱ προσσχόντες (η μετοχή είναι σύνθετη με την πρόθεση πρὸς)
- **ἄλλων:** Ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός. Γενική αντικειμενική στο «ἀρχῇ» (ουσιαστικό εξουσίας – αρχής).
- **ἐπὶ καταστροφῇ:** Εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός του σκοπού στο ρήμα «οὐκ ἐξῆσαν».
- **ὑπήκοοι:** Επιρρηματικό κατηγορούμενο* του τρόπου στο εννοούμενο υποκείμενο «οἱ Ἕλληνες» μέσω του ρήματος «οὐ ξυνειστήκεσαν».

* ἢ προληπτικό κατηγορούμενο

Γ. 3. β. Με ειδική πρόταση: « Ἄπαντες γινώσκουσι ὅτι ἰσχύν περιποιήσαντο οὐκ ἐλαχίστην οἱ προσσχόντες αὐτοῖς ».

Με κατηγορηματική μετοχή: « Ἄπαντες γινώσκουσι τοὺς προσσχόντας αὐτοῖς οὐκ ἐλαχίστην ἰσχύν περιποιησάμενους ».

(Αν το γινώσκω σημαίνει "χοίνω", τότε και με ειδικό απαρέμφατο: « Ἄπαντες γινώσκουσι τοὺς προσσχόντας αὐτοῖς οὐκ ἐλαχίστην ἰσχύν περιποιήσασθαι »)